

Драгутин П. ВУКОТИЋ

ПЕЈОРАЦИЈА ОДНОСА ПРЕМА СЕЛУ У ЦРНОЈ ГОРИ

Неуобичајен наслов излагања одабран је са циљем да се истакне погоршавање психосоцијалних и економских прилика у црногорским селима, а истовремено и да се нагласи често недоличан и потцјењивачки однос према њиховим житељима.

Наиме, од давнина су биле актуелне заблуде о подређеном положају села и сељака, иако су они представљали биолошки резервоар популације, јер су хранили становништво и бранили земље и градове.

Још од прве четвртине претходног вијека, рурална социологија је била наставни предмет на правним, економским и агрономским факултетима многих земаља.

Када је сељак био слободан и имао своју земљу, држава је напредовала. У супротном, када је сељак губио своју слободу и имање, држава је слабила и пропадала.

Тако је, на примјер, јачање и слабљење античких држава зависило од благостања или сиромашења њихових слободних сељака. Јелини су на Маратону до ногу потукли Персијанце, а на мору, код Саламине, потопили велику флоту. Послије „Перикловог златног доба” грчки аристократи су осилили, а сељаци изгубили земљу и слободу, те постали робље. Поразом у Пелопонеском рату, Атина је изгубила независност и постала римска колонија.

У Старој Црној Гори, због оскудице у зиратном земљишту, куће су грађене у кршу, уз брдо, изнад обрадивих њива и ливада. Села су обично мала и груписана, зависно од географске конфигурације. Црногорска села су првобитно чинила братственичке цјелине, састављена од крвних сродника. Више братстава су била обједињена у племе.

Маријан Болица, которски провидур, 1614. године је урадио исцрпан приказ Црне Горе и њених села. У тешким приликама и турским зулумима многа су села уништена, а становништво се из нужде расељавало.

Ратне побједе над Турцима, 1877. и 1878. године, територијално су прошириле Црну Гору и допринијеле њеном економском напредовању. Наталитет је био висок, зато се народ исељавао у плодније крајеве, или у потрази за зарадом одлазио „преко океана”, у америчке рудокопе.

Свако црногорско село има своје име, а најчешће цркву и око ње гробље. Црногорски сељак живи о земљи и стоци, доста сиромашно. „Жито није стизало жито”, пише Петар Шобајић.

У намјери да плијене мал од Турака у Херцеговини, Црногорци су, да би преживјели, правили хајдучке походе и ишли у „јајоше”. То је био својеврсни вид „пљачкашке привреде”.

Ријечју, оркански вјетрови историје прошлих вјекова нештедице су се надносили изнад Црне Горе. Занимљиво али претјерано враћање у прошлост повећава растојање од садашњости, која представља основну преокупацију овог скупа, посвећеног данашњем селу у Црној Гори.

ОД ОБИЧАЈНОГ ПРАВА ДО ГРАЂАНСКОГ ДРУШТВА

Врховно тијело црногорске заједнице представљао је црногорски Збор, који се окупљао повремено, да би доносио важне одлуке, без законске основе. Гувернадури, успостављени почетком XVIII вијека, никада нијесу успјели да обезбиједе извршну власт, пише Васо Чубриловић.

Функцију власти вршили су братственички и племенски главари, који су били само први међу једнакима. На основу обичајног права „судови добрих људи” рјешавали су међуљудске и братственичке заваде и спорове. Тај период патријархалних племенских односа, Марко Миљанов је назвао „бесудним друштвом”.

Велику прекретницу у друштвенополитичким односима направио је књаз Данило Петровић, 1851-1860. године. Увео је државне реформе, озваничио Законик, а под пријетњом смртне казне забрањено крвну освету. То значи да се у другој половини XIX вијека у Црној Гори изграђује грађанско друштво. Буржоаско друштво са

капиталистичким привредним системом успоставља се послије Балканских ратова 1912-1918. године.

ЕКСПЛОАТАЦИЈА СЕЛА У ИМЕ РАСКУЛАЧЕЊА

Социјалистичка револуција у Црној Гори 1941-1945. године представља посебно поглавље у њеној историји претрпаној многим недаћама и идеолошко-политичким сукобима.

Борбе против окупатора, братоубилачки сукоби у виду четничкопартизанских оружаних окршаја и узајамних немилосрдних сатирања, масовне жртве покошене у еуфоричним налетима за што брже ослобађање земље и протјеривање већ пораженог окрутног непријатеља – претежно су се одвијале уз учешће и преко напаћених, десеткованих, осиромашених и унесрећених села, нарочито у тада легендарним подручјима, каква је била и Црна Гора, у којима се водила жестока „Народноослободилачка борба и револуција”. Села су представљала резервне регрутационе или мобилизационе центре за млађе и старије борце, а истовремено и нерегистроване интендантуре за добровољну или претежно реквизициону исхрану герилских јединица.

Непосредно послије завршетка рата и ослобађања разорене и опустошене земље, настаје период учвршћивања комунистичке власти, у којем „нема одмора док траје обнова”, пропраћен национализацијом и конфискацијом имовине, стварањем сељачких радних задруга и борбом против народних непријатеља и кулака.

На селу се догађају процеси скоро идентични оним које је описао Михаило Шолохов у *Узораној ледини* и *Тихом Дону*.

У борби за извојевање и одбрану слободе и независности у XVIII, XIX и XX вијеку црногорски главари су тражили ослонац, подршку и помоћ Русије. Послије побједи Октобарске револуције и успостављања совјетске власти у матушки Русији, велики број југословенских омладинаца, нарочито црногорских, који су понекад и гладујући студирали на Универзитету у Београду, постали су, махом, одушевљани и безрезервно одани протагонисти примамљивих идеја о борби против капитализма, једнакости међу људима и народима, као и против експлоатације радничке класе, а за уједињење „пролетера свих земаља”. Многи од њих су прихватили догматски однос према партијским директивама и ригорозним начелима диктатуре пролетеријата. Они су углавном били покретачи народноослободилачког

устанка у Црној Гори, најчешће на командним и комесарским функцијама у партизанским јединицама и одборима народне власти.

КОЛХОЗИ У ЦРНОЈ ГОРИ

Послије ослобођења земље, по совјетском идеолошко-политичком обрасцу, убрзано се проводи колективизација, чак и у забитим, крашким и безводним црногорским селима.

Уосталом, Лењин је препоручивао „црвени терор” као ефикасно средство убјеђивања, а Стаљин није могао замислити да, било када и било гдје, не постоје класни непријатељи, пише Александар Солжењин.

Заправо, претјерана власт и сила биле би опасне чак када би се налазиле у рукама и самих анђела.

Вјекови су прохујали откако је откривено да глад не само да диже револуције него и управља свијетом.

Ропски рад, аргатовање, рад који од човјека поново ствара мајмуна, уведен је у колхозима, а кодификован у логорима, тврди Солжењин у књизи „*Архипелаг Гулаг*”. У настојању да се човјек изолира, одузет му је пријатељ коњ, а у замјену понуђен трактор. У Бугарској је 1960. године било озбиљно предложено да грађани умјесто пса гаје свиње, наставља овај руски „дисидент”.

Придржавајући се сличних принципа, у тадашњим временима у Црној Гори је забрањено да се гаје козе, јер брсте лишће и уништавају ситногорицу, а ремете и развој шумарства.

Ријечју, живот пише романе које из живота треба преписивати.

Највећа штета црногорском селу и дискриминација сељака, поред економске колонизације, емиграције, имиграције и миграције, нанесена је деаграризацијом села, масовним преобраћањем земљорадника, ратара и сточара у нове чланове прогресивне, социјалистичке радничке класе. Неки од њих се деценијама нијесу успјели адаптирати на нове, њима неприлагодиве животне услове.

У Црној Гори је увијек било тешко стећи титулу доброг човјека, а још теже то звање одржати. У њој пуни цепови никада нијесу могли да замијене празне главе. Михаило Лалић упозорава да се „не живи од поштења, а срамота је умријети од немања”.

У Другом свјетском рату Црна Гора је изгубила око 12% становништва. Након рата, у Војводини је колонизирано око 6.000 породица, односно 37.000 житеља Црне Горе, углавном са села.

Више од четрдесет сеоских насеља је опустјело и постало ненасељено. Села су изложена геријатризацији и све више остају без подмлатка.

У Чеву, постојбини мојих предака, основну школу је похађало 48 ђака 1987. године. Нажалост, данас се у њој школују само четири ученика.

МИГРАЦИЈЕ СЕЛО – ГРАД И ОБРАТНО

Руралне вриједности су доскоро биле обезвријеђене, потцијењене и занемарене. Бистри, поносити, одважни преостали и остарјели становници црногорских села су већином препуштени себи, често остављени и од сопствене дјеце, одсељене у потрази за „мекшим хљебом без мотике” или у тежњи да наставе школовање и стичу виша образовања.

Истини за вољу, посљедњих година, упоредо са пауперизмом и све израженијим падом животног стандарда, запажа се, мада доста успорено, поклањање веће пажње селу. Завичајно носталгични појединци, отпуштени са посла или пензионисани, реновирају родитељске куће или граде викендице, обрађују окућнице и ревитализују своја родна насеља. Међутим, већина оних који су у поратном периоду добили запослење и станове у граду, формирали породице и урбанизовали се, радије се придржавају узречице „село хвали, али у град живи”. Уосталом, било би илузорно очекивати сеоску идилу у осиромашеном и нестабилном друштву. Странацка трвења и свађе, црквени дуализми и подјеле које претежно подстичу невјерници, међуљудске нетрпељивости и мржње – преносе се и на наша села у којима се завађају комшије, рођаци и дојучерашњи пријатељи.

И на сеоским, особито приградским подручјима, подижу се успутне крчме и пролазне механе у којима се могу наћи анимир даме и голишаве плесачице, које забављају сеоске и градске бахате фалократе, ноћобдије и испичутуре. Виртуелна еротика и вербална порнографија, као и скарadne слике у зависној и независној штампи, налазе се и рекламирају свуда и на сваком мјесту, укључујући и наша запуштена села до којих је допрла свемоћна информациона технологија.

На тај начин долази до негативне, квазиурбанизације села, али у супротном смјеру, и до инвазивне и наметљиве рурализације градске периферије. Ово мијешање и прожимање села и града има одређених предности и недостатака.

Људи се, макар и повремено, враћају незагађеној природној окоolini, слободном кретању, поштеђени градске вреве, саобраћајног хаоса и свакодневних стресогених дешавања.

Заправо, скоро већ три деценије, готово у свим европским земљама, запажа се тенденција бјекства из великих градова људи и породица које су у могућности да приуште такав животни луксуз. Градски емигранти се претварају у модерне номаде који тешку, заморну и смогом притиснуту средину велеграда замјењују чистом и прозračном атмосфером, испуњеном цвркутом птица и мирисом траве у питорескним варошицама и селима. Поред осталог, траже се могућности за обезбјеђивање природне, органске, генетски немодификоване хране. Не ради се о потрошачкој опсесији или модерном престижу, него о рационалној тежњи за есенцијалним природним окружењем и нужди за преживљавањем.

НАДРИЉЕКАРСТВО У ЦРНОЈ ГОРИ

О селу у Црној Гори писали су многи путописци, мемоаристи, историчари, географи, књижевници и научници.

Иако књиге не мијењају свијет, оне га побољшавају и побјеђују заборавност.

Професионална радозналост ме је подстицала да пажљиво проучавам историјат здравствене културе на нашем селу.

Будући да је она претежно етномедицинског карактера, уздржао бих се од опширног изношења појединих занимљивих метода упражњавања народне медицине, задржавајући се само на скицирању неких терапеутских поступака.

Модерна медицина се заснива на откривању поремећаја на нивоу молекула и гена. Она се усклађује са идеологијом и политиком, док се традиционална повезује са филозофским назорима и темељи на социокултурним искуствима, мудростима али и заблудама стицаним у дуговјековној борби људи и народа за очување здравља и лијечење болести.

У суровој школи живота, и вјечитом рвању са свакодневним егзистенцијалним потешкоћама и напастима, Црногорци су тражили начине и стицали искуства да се заштите и лијече од разних болести и ратних или мирнодопских физичких озљеда.

Тек осамдесетих година XIX вијека у Црну Гору долазе први медицински образовани љекари који, већином, потичу са њене тери-

торије. Све до тада у њој се примјењивала традиционална, народна медицина, коју су упражњавали надриљекари, ранари, травари или промућурни видари.

Слаба здравствена заштита, нехигијенски животни услови, повремене гладне године, честе епидемије заразних болести и ратни сукоби – проузроковали су високу смртност или кратак животни вијек, односно знатно су редуковали црногорско становништво.

Црна Гора је вјековима била уклијештена између Отоманске империје, Млетачке републике и Аустроугарске царевине, те је и њена етномедицина дјелимично садржавала елементе источне, западне и медитеранске културе.

У празновјерној, *магијској* медицини лијечење се састојало у изговарању магичних ријечи које често ни сâм врач није разумијевао. Истјеривање злих духова, који изазивају болести, је основни сујевјерни поступак у *анимистичкој* медицини.

Апстрактне силе руководе човјековом судбином, то су натприродна бића која молитвама треба умилостивити да би излијечила болесника. *Теургијска* или религијска медицина се заснива на схватању и вјеровању у исцјелитељске могућности праха саструганог са одређене фреске или изљечење помоћу ритуалне молитве.

У *емпиријској* медицини способни појединци примјењују стечена искуства у лијечењу обољелих и повријеђених.

У *љекарушама* су записана упутства и средства за лијечење одређених обољења.

У многим манастирима и старим црквама на фрескама су овјеквјечене сцене чудотворних исцјелења, обављених у ондашњој народној медицини. Наиме, било је уобичајено да се поред манастира изграђују провизорне болнице и апотеке у којима су „ординирали народни љекари”.

На петнаест фресака са сценама чуда Христових, насликаних у периоду од 1604. до 1606. године у Пивском манастиру, налазе се мотиви из народне медицине. На фрескама су приказана Христова исцјелења слијепца по рођењу, Васкрсавање удовичиног јединца сина, као и друга Христова божанска чудотворства.

Народни љекари су употребљавали љекове биљног, животињског и минералног поријекла, али су се користили гатањем, врачањем и магијом.

Православни свештеници су обољелима читали молитве или их слали на исцјелење у чувене манастире и светилишта. Психотера-

пеутски ефекти поклоњења или борављења поред Ћивота светог Василија Острошког и данас често користе многи болесници из удаљених крајева, укључујући и иновјернике.

Хоће су своје болеснике лијечили записима, а поједини и мелемима.

Уздржавајући се од извјесних бизарних поступака које примјењују савремени надриљекари, наводим само оне који нијесу лишени чуда или интересовања.

Проучавајући уролитијазу у Црној Гори, изненадило ме је интересовање више пацијената, из планинских крајева, за могућност лијечења мокраћних каменаца тамјаном. Они су своја искуства записивали на постављању зрнца тамјана у кариозни зуб, који би се, наводно, распрскао а зубобоља би престала. По њиховој симплификованој логици тамјан би требало да разбије и каменац у бубрегу.

Дивећи се продору прстаца (*lithodomus lithophagus*) у чврсту камену структуру, један рибар из Боке Которске је претпоставио да ови морски мекушци могу да растворе и мокраћни каменац, када већ могу да дубљењем у камену направе свој дом. Један уролог из Далмације је испитивао литолитичко дјејство ове шкољке која „у камену живи и каменом се храни”.

Због репозиције фрактура костију и лијечења ишчашења зглобова, надриљекари и данас уживају повјерење појединих лаковјерних пацијената.

Скоро свако црногорско село има травара који лијечи од уједа змије дивизмом, „змијном травом” и дуваном. Срећом, *serum antiviperinum* постао је доминантан и поуздан лијек свих оних који су доживјели ујед змије.

Књига Васе Пелагића „Народни учитељ” знатно је утицала на развој народне медицине по црногорским селима у којима је увијек било наивног и сугестибилног народа.

Без обзира на претежну неоправданост примјене и вулгарну комерцијализацију надриљекарства, народна медицина није довољно испитана, не само са медицинског него и са етнографског становишта. Однос према њој не би требало да буде игнорантски.

УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Завршавајући своје излагање, осјећам се обавезним да замолим све уважене колеге и научно компетентне учеснике овог скупа, да

црногорској јавности упутимо апел за неодложно и свестрано обнављање, унапређивање и уљепшавање црногорског села, које је увијек хранило и бранило Црну Гору и њене одважне, правдољубиве, родољубиве и морално узорне људе. Оно би требало да истовјетно траје и убудуће.

Предлог и порука за усвајање адресирају се садашњој и слједећој генерацији Црногораца. Нека им то буде чврста завјетна одлука и завичајна морална обавеза.

Заправо, тамо гдје је морал опште добро – живи срећан народ и функционише напредна држава или, пак, обратно.

Dragutin VUKOTIC

PEJORATION OF RELATIONS TOWARDS VILLAGE IN MONTENEGRO

Summary

In the paper, the attention is paid to aggravation of psychosocial and economic circumstances in Montenegrin villages and often unbecoming and underestimating relationship towards their dwellers is pointed out.

The author makes an appeal to Montenegrin public aimed at pressing and comprehensive revival, upgrading and embellishing Montenegrin village, which has always fed and defended Montenegro and its brave, patriotic and morally exemplary people. It should be that way in future, too.

This message is addressed to the present and future generation of Montenegrins. That should be their firm votive decision and moral duty to their native country. There where the morality is a common place, dwell happy people and progressive state functions, or, on the contrary, vice versa.

